

Срѓан Миќиќ

<https://orcid.org/0009-0002-8672-9371>

УДК 316.7:321.011

ГРАНИЦАТА КАКО ПРЕДМЕТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Клучни зборови: гранична култура, визуелна уметност, глобализација, идентитет, културна апропријација

Вовед

Во современото истражување за границите концептот на граница не претставува единствено географски поим, туку преку мултидисциплинарниот пристап на современите истражувања тој исто така се разгледува и како културен, општествен и психолошки феномен. Како што предлага Јохан Шимански во својата *Естетика на границата*: „границата која не се чувствува од неког или нешто, не постои како вистинска граница“.¹ Сепак, кога границата се јавува како основа во начинот на живот, особено во пограничните области, нејзината улога станува покомплексна и влијае врз развојот на една уникатна „гранична култура“. Граничната култура е продукт на судирите и мешања-

та меѓу две или повеќе култури, при што доминацијата на едната врз другата варира низ времето. Оваа динамика на културата на границите не е статична; таа се менува со текот на историјата, со политичките и општествените промени кои менувајќи ги териториите на своите влијанија дополнително придонесуваат во мешањето и „хибридизирањето“ на засегнатите култури. Пограничните заедници, преку адаптација на нови културни влијанија, созревање и трансформација, придонесуваат кон создавањето на нови форми на културни изрази кои и покрај сите приспособувања на новото, носат траги од своето претходно културно наследство.

Обединувајќи различни научни дисциплини во потрага по подобро разбирање на општествениот идентитет и културните трансформа-

¹ Schimanski Johan, 2019, „Border Aesthetics“, International Lexicon of Aesthetics, Autumn Edition, URL = <https://lexicon.mimesisjournals.com/archive/2019/autumn/BorderAesthetics.pdf>, DOI: 10.7413/18258630068.

ции на границите и особено за териториите кои се наоѓаат во непосредна близина, граничните студии имаат за цел да го разберат процесот на трансформација како и причинско-последичниот ефект од општествените и територијални влијанија врз населението. Може да се каже дека главен интерес на студиите за границите се општествените и географски граници помеѓу земјите и нивното влијание врз културните, социјалните, религиозните и воопшто - општествените аспекти во животот на пограничното население.

Како границите влијаат на животот на луѓето што живеат во тие области, трансформирајќи ги нивните културни, општествени и духовни стереотипи? Како овие „хибридни“ погранични култури учествуваат во глобалната размена на влијанија, каде што локалните култури, понекогаш и на сметка на својата оригиналност, се адаптираат и претопуваат во масовна култура и глобализација?

Имајќи ги предвид предизвиците со кои се соочуваат помалите заедници, обидувајќи се да го зачуваат својот идентитет и културното наследство во претстојните времиња, граничните студии својот интерес го насочуваат кон потрага по решенија за зачувување на културната автентичност. Истражувањето на културите што се формираат на териториите околу границите можеби ќе може да го даде моделот со кој можат да се следат промените проследени од заемните влијанија помеѓу две или повеќе различни културни заедници, и воедно да се зачуваат нивните автентични културни обележја. Во предворјето на глобализацијата, во свет во кој е сложено да се биде финансиски независен, по-

малите културни заедници стануваат жртви на културни апропријации и влијанија. Тие, приспособувајќи се на новото време, ги менуваат своите оригинални културни идентитети. Студиите за границите стануваат студии каде што различните пристапи кон теоријата и емпириските методи од различни области ефективно се комбинираат со цел подобро да ја разберат динамиката на овие глобални промени. Да го разберат идентитетот и културите што се одговорни за неговото формирање во рамките на индивидуалните и општествени граници.

Јохан Шимански и Јопи Њуман во своите истражувања за границата се обидуваат да дадат одговор на три прашања поврзани со визуелната култура и уметност кои се релевантни за овој труд. Тие се прашуваат на кој начин формата, медиумот, жанрот и естетските стратегии помагаат да се формира и евентуално трансформира граничната култура. Понатаму, како овие различни форми, дискурси и жанрови, доаѓаат до јавната сфера? И трето, какви парадокси можат да направат перцепциите на визуелното (Schimanski, Nyman, 2021)?

Во рамките на ова истражување ќе се обидеме да дојдеме до поголемо разбирање за важноста на технологиите за комуникација во процесот на глобализацијата и нивното влијание врз визуелната култура и уметност. За нивната улога и поврзаност со трансформациите на граничните култури во хибридни варијабилни на глобализацијата. Во првиот дел од овој труд ќе ги разгледаме границите во нивната општоприфатена смисла, т.е. линија помеѓу две целини создадени и одржувани преку историски, општествени и политички влијанија. Поната-

му, ќе се задржиме на границите како определби од културен идентитет и основа за разлики и групирање. И на крајот, во вториот дел од ова истражување ќе се обидеме да направиме поделба помеѓу визуелната уметност и визуелната култура, укажувајќи на нивните суштински сличности и разлики, на нивното влијание врз граничните култури воопшто, и на поврзаноста на визуелните култури со глобалната комуникација и начинот на визуелна перцепција својствена на новото време. Надевајќи се повеќе на нови прашања отколку на стари одговори, овој труд има за цел да ја истражи специфичната, но суштинска поделба помеѓу визуелните култури и уметноста. Покрај тоа што под култура подразбираме „затворен систем“, уметничките практики можеме да ги наречеме „отворен систем“ или делување надвор од рамките на културата. Преку анализирање на разликите во самите култури оваа поделба можеби ќе доведе до нови сознанија потребни за подобро разбирање на граничните култури и глобалните културни текови. Како пример за основна разлика во визуелните култури можеме да ги разгледаме современото апстрактно сликарство и традиционалното грнчарство, кои и покрај суштинските разлики помеѓу себе, сепак можат да бидат дел од една визуелна култура на една културна заедница. Овие уметнички култури се најчесто дел од „централните“ културни заедници и во исто време тие не се дел од нив. Се разликуваат со својата флуидност или подвижност којашто им дозволува да излегуваат од границите на културата и повторно да се вратат во неа. Флуидноста во културата е можеби заедничкиот елемент кој уметничките култури го делат со хи-

бридните погранични култури и чијашто динамика на трансформации е различна од динамиката во централните територии. Разликата е во тоа што промените околу границите се случуваат побрзо и луѓето се навикнати на нив. Нивниот менталитет ја има онаа стекната флексибилност на прифаќање на нештата, кои се дијааметрално различни од нивните. Јохан Шимански пишува за невидливоста на луѓето што живеат на границите. За онаа сива зона во којашто разликите исчезнуваат во неутралноста на централните имагинарии на владејачката класа. „Невидливоста ги вклучува во себе и делењето и поделбата, и во нивните пресекувања создава епистемолошка граница помеѓу она што е видно и она што е невидливо. На овој начин таа учествува во процесот на создавање на граници и ограничувања“ (Schimanski, Nyman, 2021: 247). Понатаму тој се запрашува за улогата на медиумот, жанрот, стилот и наративната техника, за различните естетски стратегии со кои може да се допре до јавната сфера и да се излезе од позицијата на „невидливост“ и да се биде „видлив“.

На кој начин „сликата“ може да се употреби во јавната сфера? Дали сликата може да биде доживеана како граница помеѓу себе и другиот? На кој начин глобализацијата влијае на пограничното население преку визуелните комуникации?

Ова се дел од прашањата од интерес на овој труд и воедно на граничните студии кои со технолошките и идеолошки „револуции“ на новото време се принудени на интегриран пристап и мултидисциплинарност во своите методологии и методи на истражување.

1. На работ на културата

Просторот зајочнува на границата помеѓу двајца луѓе, помеѓу луѓето и оние кои не се луѓе, помеѓу нелуѓето, а не на континентот или во самата нација.

М. В. Глостанова

Во своите истражувања на границата и пограничната култура, Анатолиј М. Кузнецов доаѓа до еден општ заклучок дека истражувањето на границата и пограничната култура претставува, освен географска одредба, пред сè општествен и политички феномен. Додека општествената проблематика на границите се однесува на интерпретацијата на границите во нашиот ментален склоп, таа кореспондира со политичкиот пристап преку три главни симболични димензии: когнитивна, комуникативна и политичка димензија. (Sevastianov, Laine, Kireev, 2015: 88). Когнитивната практика или разбирањето на границата првично е разгледувано од филозофите кои ја разбираат границата во нејзината метафорична и метафизичка смисла, која како апстрактен концепт претставува поделба помеѓу „внатрешното и надворешното“. Оваа „протоанализа“ на границата како симболичен феномен е основната поделба која води до реалната географска граница, која е всушност основа за пограничните студии и воопшто границата како општествен и политички феномен. Комуникативната и политичката димензија се однесува на процесите што следат, т.е. од „внатрешното кон надворешното“ и понатаму. Од комуницирањето на идејата за граница до политичко прашање.

„Од граничното обезбедување и градската контрола на движење до личните технологии и работни распореди, движењето на човекот е насочено од самото општество. Затоа, теоријата за границите не е апстрактна теорија на претпоставеното општествено уредување, туку е теорија на општественото движење од коешто произлегува самото општество“ (Nail, 2016: 21).

Поаѓајќи од оваа перспектива, Томас Наил историјата на границата ја дефинира како „кинополитичка“ историја и ја објаснува преку две преплетени движења: експанзија и ексклузија (протерување). Додека експанзијата е во основа од географски карактер, ексклузијата (протерувањето) не секогаш се однесува на физичко протерување на другата страна од границата. Во случај на ексклузија, границата претставува материјална техника и општествен режим што го овозможува ова протерување без разлика дали станува збор за географско или пак за психолошко лишување од слободите и правата на индивидуата или пак на одредена група со заеднички интереси. Овој вид на однесување, ексклузија, најчесто е резултат на конфликт на интереси од морален или политички карактер. Доколку, на пример, една индивидуа има морални вредности кои се косат со општоприфатените етички норми на заедницата, таа индивидуа може да биде исклучена од општеството како непогодна. Исто така, доколку тие норми се регулирани со закон, тоа исклучување може да значи и лишување од слободите или прогон. Друг пример е политичката непогодност на индивидуата или групата на истомисленици кои во некои општествени уредувања се препозна-

ени како општествена опасност и како такви се лишуваат од слобода, се прогонуваат, се дислоцираат, и во најмала рака се преземаат драстични мерки за нивно „санирање“.

Додека културните групи традиционално се дефинираат со централните заеднички културни основи коишто го сочинуваат нивниот идентитет, прашањето за нивните граници обично се игнорира заради јасност бидејќи културните граници не можат секогаш да се демаркираат. Тоа е затоа што групите, и покрај разликите во нивната етничка, религиозна или традиционална припадност, сепак се лоцирани во одредени територијални проширувања и како такви тие припаѓаат на одредени културни и општествени заедници специфични за мнозинското население. Самото маргинализирање, давање или одземање на глас и права на одредена група во рамките на националната заедница ја става самата демократија, доколку се декларира како таква, на таа земја под прашање. Укажува на нејзиното недемократско уредување и објективизирање кое води до ексклузија и протерување на своите граѓани својствени на ретроградно ориентираните општества.

Денес разбираме дека глобализацијата може да доведе до повторно изразување на бројните идентитети на човештвото, кои стануваат хибридизирани и повеќе или помалку се вкрстуваат преку границите. Ова не само што укажува на потенцијален „културен пресврт“ во меѓународните односи, туку исто така ја унапредува анализата на граничниот идентитет и дава насоки за нова перспектива на културните пространства. Ова е спротивно на популарното ве-

рување дека: „Истражувањето за транснационализмот и глобализацијата го истакнува сè помалото значење на територијалноста и, како резултат на тоа, предлага исклучување на културата, политиката и економијата од какви било дефинирани граници“ (Konrad, 2022). В. Конрад, дефинирајќи ги границата како означувач на простор а културата како процес на семантизација на средината, граничната култура ја категоризира како место каде што перцепцијата на значењето е просторно достапна. Границата се однесува на вистинските или симболични линии што го означуваат крајот и почетокот на една област, кои покрај физичката одвоеност подразбираат и варијации и разлики во идентитетите, јазикот, обичаите, верувањата итн. Полот, расата или физичката попреченост се друг вид на граници, кои од своја страна претставуваат сосема различен културен предизвик. Друга причина за истражување на потенцијалот на границите или граничната култура е преку разбирањето на имажинариите комбинирани со идентитетите. „Граничните имажинарии се просторни, социјални и инхерентно културни мисли и идеи“ (Schimanski, Nyman, 2021). Оваа теза се надоврзува на идејата на В. Конрад и претставува основа за понатамошно истражување на границите како идејни, идеолошки и културни пространства меѓу коишто не постои замислена линија како дефинирана граница, туку напротив, границата претставува обележување на моменталната „експанзија“ на идеи и културни влијанија и како таква таа сè повеќе станува синоним за развој отколку за ограничување карактеристично за тра-

диционалното геополитичко разбирање на границата во кое таа во основа е поделба на „ние“ и „вие“. Овој дискурс во поимањето на самата граница се надоврзува со идејата за глобализацијата, чијашто главна тенденција е токму „рушењето“ на границите и создавањето на едно повисоко општествено разбирање исполнето со толеранција и прифаќање на разликите. Доколку оваа утопија на глобализацијата се оствари, прашањето е: Што ќе се подразбира под терминот „граница“ во иднина?

2. Граници на визуелното

Културата нема право на сопственост на оригиналните производи на своите припадници. За културата често се вели дека е колективен сопственик на некоја уметничка сопственост и токму заради тоа што таа сопственост не се однесува на оригинален производ на еден човек (една индивидуа) или пак на одредена група индивидуалци. Колективниот производ се смета за колективна сопственост.

(Young, James 2010: 79)

Граничните истражувања освен што претставуваат самостојна истражувачка област, исто така преоѓаат од истражувања на физичките геополитички граници до истражувања на општествените граници во нивните материјални и симболички димензии. Доколку уметноста е синоним за слободата и како таква претставува императив за креативната мисла, и доколку се согласиме со Херберт Рид (Read, 1963) кој ја дефинира културата како воспоставена практика и ре-

троградна повторувачка дејност обврзана да следи систем на вредности и социјални практики, неизбежно е да дојдеме до идејата дека уметноста делумно се наоѓа надвор од рамките на културата. Во демократско општество, како и во сите други уредувања меѓу другото, секое отргнување од линеарните определби на културата претставува своевидна декаденција која се коси со, условно речено, општоприфатените правила на игра. Практиките на визуелната уметност, па дури и на поспецифичните дејности како што се сликарството и графиката, не прават поделба во однос на културните заедници и во однос на нивните специфични визуелни обележја. Посебно не во време на дигитална визуелна преобразба и неизбежното влијание на универзални вредности. „Границата постојано ги диференцира луѓето, и така, ако сте различни, вие самиот станувате граница“ (Konrad, Amilhat, 2022). Културните влијанија од заедниците на коишто припаѓа уметникот во голема мера зависат од неговиот став за уметноста што ја практикува и начинот на кој го прави тоа. Доколку ја разгледуваме уметноста како духовна и истражувачка дејност, логично е да дојдеме до заклучок дека уметноста е висока форма на комуникација и како таква таа претставува интелектуален напор инициран од одредено воодушевување. Под влијание на културните доживувања, уметникот, во рамките на неговиот личен сензибилитет, може да создаде дело или дела кои ќе бидат директно или индиректно поврза-

ни со одредени и препознатливи културни обележја. На крајот на краиштата, благодарение на мас-културата, целото наше современе е отворено за влијанија какви што веројатно не познава историјата. Еден Македонец може да го посвети својот живот на создавање уметност инспирирана од јапонската култура и културни вредности. Јапонски оперски пејач може да пее македонски народни песни итн. Целиот свет претставува палета на влијанија и можности. Овој модел на културни апроприации или поточно влијанија е можеби најочигледен во пограничните области каде што е најизразено вкрстувањето на културите и, пред сè, уметничките практики. Причината за тоа веројатно можеме да ја најдеме во самата уметност и во уметниците како нејзини претставници. Имено, доколку императив на уметникот е неговата уметност да биде продолжување на визуелната култура на заедницата на којашто ѝ припаѓа, и доколку слободата претставува синоним за уметноста, сметам дека е соодветно да направиме дистинкција помеѓу визуелната уметност и визуелните културни практики. Според Херберт Рид, секоја човечка творба, секој предмет и објект претставува уметност (Read, 1963). И додека во основа оваа позиција донекаде ја олеснува и поедноставува работата во однос на тоа што е уметност а што не е, сепак за подобро разбирање на самата природа на уметноста треба да се направи разлика помеѓу практичните, функционални човечки творби од оние визуел-

ни дела чијашто функција е сосема поразлична од практичната. Дела коишто имаат за цел да пренесат интелектуална, емотивна или друга „фантастична“ порака и кои со својата содржина, балансирајќи помеѓу материјалното и духовното, сведочат повеќе за универзалноста на човечката природа отколку за разликите својствени на визуелните култури во рамки на различните територијални или културни заедници. Додека визуелната култура ги опфаќа сите творби и дела создадени во рамките на специфична естетика својствена на една „затворена“ заедница, визуелната уметност ја застапува естетиката на визуелното доживување на поединецот која и доколку подlegнува на некакви културни влијанија, сепак има тенденција кон универзалност и безвременост и со тоа дава директна поддршка на идејата за глобализација.

Амин Малуф во своето дело *Пољубни идентитет* го аргументира формирањето на идентитетот на личноста како резултат на вертикално и на хоризонтално наследство. Вертикалното наследство тој го поврзува со предците и традициите на заедницата на припадност, додека хоризонталното е резултат на современот свет и воопшто на времето во коешто живееме. Во процесот на глобализацијата, и покрај интензивирањето на националните чувства и очајното фиксирање и поместување на границите, користејќи ја терминологијата на А. Малуф, се води „војна“ помеѓу хоризонталното и вертикалното влијание, помеѓу традиционалните вредности и новите глобални влијанија.

Со неверојатниот развој на технологијата и интернетот, оваа „војна“ полека но сигурно создава една глобална култура за којашто границата повеќе нема да претставува линија помеѓу две физички и културни целини, граница помеѓу имагинarii и општествени разлики, туку граница помеѓу човекот и нечовекот. Неизбежниот процес на општествена комуникација и размена, кој започнува со ренесансата и за време на индустриската револуција кон средината на деветнаесеттиот век, станува веќе очигледен иден дискурс на човештвото. Со појавата на интернетот и новите технологии за комуникација оваа тенденција за синтеза на разликите својствени на затворениот простор отвора сосема други прашања. „Додека естетската култура традиционално се поистоветува со имагинарното, естетските форми секогаш имплицираат материјални компоненти дури и кога се чини дека овие форми припаѓаат на виртуелноста на сајбер просторот“ (Schimanski, Nyman, 2021: 6). Дали новата технолошки развиена, дигитална и виртуелна глобална култура ќе биде средство за обединување на светот или ќе биде негова пропаст? Ова е едно од прашањата за кои се чини дека одговорот нè чека во не толку далечна иднина.

Заклучок

Имајќи ги предвид различните културни, социјални и духовни димензии кои се фундаментални за човечкото искуство и општествената организација, како заклучок на ова истражување доаѓаме до идејата за надминување на ли-

неарните географски разграничувања. Оваа повеќеслојна природа на границите доведува до развој на карактеристични гранични култури кои не само што ја опфаќаат, туку ја илустрираат и сложената интеракција на различни влијанија кои ги обликуваат идентитетите и практиките на заедниците кои живеат во овие ограничени простори.

Понатаму, се јавува потреба од примена на интердисциплинарни методологии во областа на пограничните студии, бидејќи таквите пристапи се од суштинско значење за сеопфатно разбирање на процесите вклучени во формирањето на идентитетот и длабоките културни трансформации што се случуваат во пограничните региони, каде што се спојуваат повеќе наративи и традиции.

Истражувањето дополнително ги разјаснува флуидните и динамични карактеристики на културата на границите кои не се статични, туку еволуираат како одговор на историските настани и општествените промени, со што се олеснува појавата на нови културни изрази, истовремено зачувувајќи и рефлектирајќи елементи на нивните историски наследства и традиции.

На крајот, можеме да дојдеме до заклучок дека феноменот на глобализацијата дејствува како катализатор за ширењето на хибридниите идентитети, со што претставува значителен предизвик за конвенционалните сфаќања за територијалноста и културните демаркации кои историски ги регулирале интеракциите и односите помеѓу различните заедници.

- Konrad, Victor; Amilhat, Szary Anne-Laure. 2022. *Border Culture-Theory, Imagination, Geopolitics*. Routledge
Малуф, Амин. 2001. *Поџубни и генитиииетии*. Скопје: Матица македонска
Nail, Thomas. 2016, *Theory of the Border*. Oxford University Press
Read, Herbert, 1963, *To Hell with Culture and Other Essays on Art and Society*. Routledge (2002).
Schimanski and Nyman Jopi, 2021, *Border images, border narratives-The political aesthetics of boundaries and crossings*. Manchester University Press
Schimanski, Johan. 2019, „Border Aesthetics-International Lexicon of Aesthetics”. Autumn Edition
Sevastianov, Sergei V., Laine, Jussi P. and Kireev, Anton A. 2015. *Introduction to border studies*. Vladivostok: Dalnauka
Тлостанова, М.В. 2012. „Исследования пограничья vs пограничное (со)знание, мышление, творчество“, *Вопрсы социальной теории Том VI*
Young, James O., 2010, *Cultural Appropriations and the Arts*. Wiley-Blackwell

Srgjan Mikjickj

The Border as a Subject of Research (Summary)

The study of the border as a concept and phenomenon in the contemporary context unfolds through a multidisciplinary approach that transcends its traditional geographical dimension, expanding into cultural, social, and psychological realms. This paper focuses on the analysis of border culture as a result of complex processes of influence, hybridization, and transformation occurring within border communities. The research highlights the significance of visual culture and art as powerful mediums through which borders are articulated, perceived, and challenged—not merely as lines of separation, but as dynamic spaces of cultural production and identity mobility. The paper distinguishes between visual art and visual culture, analysing their differing approaches to global communication, collective imagination, and individual creativity. Simultaneously, it explores the concept of the “invisibility” of border populations and the role of the image as a potential tool for entering the public sphere. Through a critical reflection on transitional societies, globalization flows, and cultural appropriations, this study proposes an interdisciplinary model for understanding border cultures as spaces of negotiation, resistance, and adaptation. In doing so, the border emerges not only as a mechanism of exclusion, but also as a site for new forms of cultural expression and the re-imagining of identity in an era of digital connectivity and global ideological transformations.

Key words: border culture, visual art, globalization, identity, cultural appropriation